

II. Bohemund Döneminde Antakya Haçlı Prenslığı (M.S. 1126-1130)

Antioch Crusader Principality at the Reign of Bohemund II
(1126-1130 A.D.)

Gürhan BAHADIR*

Öz

I. Bohemund'un hileyle 3 Haziran 1098'de Antakya surlarına çıkmasıyla birlikte Haçlılar, Antakya'yı ele geçirdiler. Bu tarihten sonra yaptığı mücadelenin sonucunda Papa'nın Doğu temsilcisi Daimbert'in 5 Ocak 1100 tarihinde Kudüs'te I. Bohemund'u Antakya Haçlı Prinkepsi atamasıyla Antakya Haçlı Prenslığı resmen kurulmuş oldu. I. Bohemund'un adına Antakya Haçlı Prenslığı'ni yöneten yeğeni Tankred, Antakya Haçlı Devleti'ni sağlam temeller üzerine kurduktan sonra vefatından az bir süre önce prensliği II. Bohemund adına yönetmek üzere Roger de Salerne'yi atadı. 1119 yılında yapılan Kanlı Meydan Savaşı'nda Roger de Salerne'nin vefatından sonra yöneticisiz kalan Antakya Haçlı Prenslığı'nin sorumluluğunu Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, II. Bohemund adına üzerine aldı. Kudüs Haçlı Kralı, II. Bohemund'un 1126 yılında Antakya'ya gelmesiyle onu kızı Alice ile evlendirerek Antakya Haçlı Prenslığı'nin yönetimini II. Bohemund'a bıraktı. Bu çalışmada II. Bohemund'un prenslik döneminde Antakya Haçlı Prenslığı'nin diğer Latin Haçlı devletleri ve Şam bölgesindeki Selçuklu Emirlikleri ile ilişkileri incelenmiştir. Bununla beraber, II. Bohemund döneminde Antakya Haçlı Prenslığı'nin Doğu Akdeniz'de oynadığı rol üzerinde de durulmuştur. Ayrıca, II. Bohemund'un vefatından sonra prensliği kimin yönettiği ve bu durumun Orta Doğu'da diplomatik yaşamı nasıl etkilediği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Bohemund, Antakya, Haçlılar, Prenslik

Abstract

Bohemund I climbed the walls of Antioch on 3 June 1098 with the assistance of Armenian Firuz, who was responsible for defending the walls of Antioch against the Crusaders and so the Crusaders captured Antioch. Thereafter, at the end of his

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

struggle, Bohemund I was appointed as Antioch Crusader Princeps by Eastern representative of Pope on 5 January 1100 in Jerusalem. Thus, Antioch Crusader Principality was established officially.

Bohemund I's nephew Tankred, who governed the Antioch Crusader Principality in the name of Bohemund I until 1112 appointed Roger de Salerne as Antioch Crusader Princeps in the name of Bohemund II after establishing the state based strongly. In 1119 at the war of Ager Sanguinis, Roger de Salerne was killed and so short interregnum began at the Principality. But, a short time later, Jerusalem Crusader King Baudouin II assumed full responsibility of Antioch Crusader Principality's management in the name of Bohemund II. Upon Bohemund II came to Antioch in 1126, Jerusalem Crusader King Baudouin II gave his daughter to Bohemund II in marriage and at the same time, transferred the management of Antioch Crusader Principality to Bohemund II. The Principality's relationships with other Latin Crusader States and the Seljuk Emirates, which dominated in the Syrian region were investigated at this article. However, in the reign of Bohemund II, the Antioch Crusader Principality's importance in Levant was highlighted. Moreover, after Bohemund II's who was the principality governed by and how this situation affected the diplomatic life in the Middle East were emphasised.

Key Words: *Bohemund II, Antioch, Crusaders, Principality.*

Giriş

Papa II. Urban'ın 27 Kasım 1095 tarihinde Clermont Konsili'nde yaptığı konuşmadan sonra Avrupa'da oluşan ilk düzensiz Haçlı ordusu, 1096 yılında Anadolu'ya doğru hareket etti.¹ Anadolu'ya giren ilk düzensiz Haçlı ordusunun Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan komutasındaki ordu tarafından bertaraf edilmesinden sonra Avrupa'da Dükler ve Lordlar liderliğinde düzenli büyük bir Haçlı ordusu oluşturuldu.² Dük Godefroi de Bouillon, Toulouse Kontu Raymond, Fransa kralının kardeşi Hugue de Vermandois, İngiltere kralının kardeşi ile Muzaffer William'ın oğlu Robert de la Normandie ve Robert Guiskard'ın oğlu Bohemund liderliğinde oluşturulan büyük Haçlı ordusu, Avrupa'dan Anadolu'ya oradan da 21 Ekim 1097 tarihinde Antakya surlarının önüne geldi.³ Antakya surları önünde kamp kurmuş olan Haçlılar, yaklaşık yedi ay süren kuşatmadan sonra hileyle

¹ Sydney Nettleton Fisher, *The Middle East A History*, Alfred A. Knopf Press, New York, 1979, s. 124.

² George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Târîhi*, (Çev. Fikret Işıltan), T.T.K. Yay., Ankara, 1981, s. 336.

³ Peter Tudebode, *Historia de Hierosolymitano Itinere*, (Translated with Introduction and notes by John Hugh Hill and Laurita L. Hill) American Philosophical Society Press, Philadelphia, 1974, s. 40. Ayrıca bkz. Thomas Asbridge, *The First Crusade*, Oxford University Press, 2004, s.162.

Antakya surlarını aşarak 3 Haziran 1098 tarihinde şehre girdiler.⁴ Antakya surlarına çıkan ilk Haçlı lideri Bohemund, Antakya Kalesi'nin zirvesine kendi amblemi olan Haçlı bayrağını dikti. Şövalye kanununa göre, şehre bayrağını diken ilk şövalye o şehrin sahibi olurdu. Diğer şövalyelerde buna saygı gösterirlerdi. Bu sebepten Bohemund, Antakya'nın hâkimi olmalıydı. Bohemund da Haçlıların Antakya'ya girişinden itibaren 1100 yılının Ocak ayına kadar Antakya'nın hâkimi olmak için mücadele etmiştir.

Nihayet Papa'nın Doğu temsilcisi Daimbert, 5 Ocak 1100 tarihinde Bohemund'u Antakya Haçlı Prinkepsi olarak atamasıyla Bohemund'un Antakya Haçlı Prensligi'ndeki hâkimiyeti resmileştirmiştir. Böylece Antakya Haçlı Prensligi tarihinde Bohemund Hanedanlığı dönemi başlamış oldu.⁵

I.Bohemund'dan sonra yeğeni Tankred, 1105-1112 yılları arasında I.Bohemund'un nâibi olarak Antakya Haçlı Prensligi'ni yönetti. 1112 yılının Aralık ayında Antakya'da hastalığının ağırlaştığı sırada Tankred⁶, çocuğu olmadığından kız kardeşiyle evli olan kuzeni Richard de Salerne'nin oğlu Roger de Salerne'yi Antakya Haçlı Prensligi'nin yöneticisi olarak atadı.⁷ Tankred, bu atamayı yaparken o anda Avrupa'da çocuk yaşta bulunan Fransa Prensesi Kostance'den olan I. Bohemund'un oğlu II. Bohemund'un Antakya'ya geldiği takdirde prensliğin yönetimini ona bırakacağına dair Roger de Salerne'den yemin aldı. Tankred, Antakya Haçlı Prensligi'nin yöneticisini bu şekilde belirledikten sonra 12 Aralık 1112 tarihinde vefat etti.⁸

II. Bohemund'un Antakya Haçlı Prensi Olması

II. Bohemund, 1126 yılının sonbaharında Antakya'ya gelmeden önce Antakya Haçlı Prensligi'ni II. Bohemund adına Roger de Salerne 1119 yılında vefatına kadar yönetti. 1119 yılından sonra ise Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Antakya Haçlı Prensligi'nin yönetim sorumluluğunu üzerine aldı. II. Baudouin Antakya Haçlı Prensligi'ni yönettiği dönemde (1119-1126) Antakya Haçlıları ile Halep Selçukluları sürekli savaş halindeydiler. Antakya

⁴ Fulcher of Chartres, *The First Crusade, The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Sources Materials*, (Edited by Edward Peters), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998, s. 203-204.

⁵ Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem* (Edited and Translated By Susan B. Edgington), Clarendon Press, Oxford, 2009, s. 497-499. Ayrıca bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Isiltan), I. cilt, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1998, s. 236.

⁶ Tankred'in evli olduğu Fransa Kralı Philip'in kızı Cecile'den çocuğu yoktu.

⁷ Zoe Oldenbourg, *The Crusades* (Translated from the French by Anne Carter), Phoenix Press, London, 1966, s. 229.

⁸ Albert of Aachen, s.837. Ayrıca bkz. William Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, (Translated Emily Atwater Babcock and A.C. Krey), I. cilt, Columbia University Press, New York, 1943, s. 492.

Haçlılarının Halep'teki yönetim boşluğundan yararlanarak Halep ve çevresindeki şehirleri kendi hâkimiyetlerine almamaları için, 1126 yılında Selçuklu Musul Valisi Aksungur el-Porsukî⁹ ile Dımaşk Atabeği Tuğtekin komutasındaki kırk bin askerden oluşan büyük ordu, Antakya Haçlı Prenslığı'ne doğru hareket etti. Bu büyük ordu, 'Azaz Kalesi'ne doğru harekete geçtiği esnada Antakya Haçlı ordusu, Menbiç'te bulunmaktaydı. Bunu fırsat olarak gören Aksungur el-Porsukî, komutasındaki orduyla Haçlıların hâkimiyetindeki 'Azaz Kalesi'ne saldırdı.¹⁰

Antakya Haçlı Prenslığı'ni II. Bohemund adına yöneten Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Aksungur el-Porsukî komutasındaki Selçuklu ordusunun Halep'e tekrar geldiğini duyunca derhal Antakya'ya döndü. Antakya'daki Haçlı askerleriyle takviye ettiği Haçlı ordusu ile 'Azaz Kalesi'nin önüne geldi. 'Azaz Kalesi'nin önünde yapılan savaşta Selçuklu ordusu geri püskürtüldü.¹¹ Bu savaştan sonra II. Baudouin ile Aksungur el-Porsukî arasında Kefertab'ın Halep tarafında kalması şartıyla barış yapıldı. Böylece, 1126 yılının Ocak ayından itibaren II. Bohemund'un Antakya'ya gelişine kadar Antakya Haçlı Prenslığı ile Halep yönetimi arasında zaman zaman sekteye uğrasa bile bu barış dönemi devam etti.¹² Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, bu barış sayesinde kısa süreliğine Antakya Haçlı Prenslığı'nin sorumluluğundan kurtulduğu bir sırada Kudüs Haçlı Kralı için daha memnuniyet verici bir olay meydana geldi ki, bu olay, 16 yaşına¹³ gelmiş olan II. Bohemund'un 1126 yılının Eylül ayında birçok asilzade ve şövalye ile birlikte büyük miktarda finansal kaynakla İtalya'nın Otranto limanından Antakya'ya doğru yola çıkmasıydı.¹⁴ II. Bohemund, 23 Ekim 1126 ile 22

⁹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yay. 1980, İstanbul, s.154'de "Aksungur el-Porsukî ile Kasımuddevle Aksungur arasında sadece bir isim benzerliği vardır. Bu sebeple bu iki şahsiyet bazen aynı sanılmış ve karıştırılmıştır" şeklinde yazmıştır.

¹⁰ Suheyl Zekkar, *el-Mevsuatu's-Şamiyye fi Tarihi'l-Hurubi's-Salibiyye* (Tahkikli olarak Arapçaya tercüme eden Suheyl Zekkar), II. Cilt, Daru'l-fikir Yay., Dımaşk, 1995, s. 328. Ayrıca bkz. Zoe Oldenbourg, s. 260'ta 25 Ocak 1126 tarihinde Tuğtekin ve Aksungur el-Porsukî'nin ordusunun 'Azaz'a saldırmak için birleştiği yazılıdır.

¹¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (Çev. Hrant D. Andreasyan), T.T.K. Yay., Ankara, 2000, s.282.

¹² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), I. Cilt, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1998, s.143.

¹³ II. Bohemund'un yaşı hususunda bkz. Walter the Chancellor, *The Antiochene Wars* (A Translated and Commentary by Thomas S. Asbridge and Susan B. Edgington), Ashgate Publishing Company U.S.A. 1999, s.144'teki dipnotta 1119 yılında dokuz yaşında olduğundan bu yaşta II. Bohemund'un Antakya'ya gelerek Antakya Haçlı Prenslığını yönetemeyeceğinden dolayı prensliğin 1126 yılına kadar II. Bohemund'un nâibi olarak Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin tarafından yönetildiği yazılıdır. Bu sebepten 1126 yılında Antakya'ya gelen II. Bohemund'un yaşının 16 olması gerekir.

¹⁴ Urfalı Mateos, s. 286. Ayrıca bkz. Thomas Asbridge, *The Creation of Principality of Antioch (1098-1130)*, Boydell Press, Woodbridge, 2000, s.146.

Kasım 1126 tarihleri arasında Süveydiye (Samandağ) limanına geldi ve buradan da Antakya'ya geçti.¹⁵

Antakya Haçlı Prensligi'ni II. Bohemund adına yöneten Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, II. Bohemund'un Antakya'ya girişinde onun için büyük bir tören düzenledi ve halkın hiç durmayan alkışları arasında Antakya'ya girişini sağladı. II. Baudouin başkanlığında toplanan Antakya Konseyi, Antakya Haçlı Prensligi'nin topraklarını ve yönetimini I. Bohemund'un varisi olan II. Bohemund'a devretme kararını aldı. Ayrıca, Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, kızı Alice'yi II. Bohemund ile evlendirerek Haçlı devletleri arasındaki birliği de sağlamlaştırmış oldu.¹⁶ Bunun yanında, II. Baudouin, Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund'a krallık vaadederek Antakya ile bütün Kilikya'yı kendisine verdiğini söyledi.¹⁷

Böylece, II. Bohemund'un 1126 yılının Ekim ayında Antakya Haçlı Prensi olmasıyla, hem altmış yaşındaki Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'in ifa ettiği prenslik nâibliği görevi sona erdi hem de I. Bohemund'dan itibaren sürekli nâiblerle yönetilen Antakya Haçlı Prensligi de yeni yöneticisine kavuştu. Böylece Antakya Haçlı Prensligi'nin tarihinde II. Bohemund dönemi başlamış oldu.¹⁸

Antakya Haçlı Prensligi'nin yönetimini eline alan II. Bohemund, genç yaşına rağmen cesareti sayesinde Urfâ Haçlı Kontu Joscelin ile Trablus Haçlı Kontu Pons'a kendi liderliğini kabul ettirmeye çabaladı.¹⁹ Ayrıca, II. Bohemund, babası gibi savaşçı bir prens olduğunu ispatlamak ve Kanlı Meydan Savaşı'ndan sonra Antakya Haçlı Prensligi'nin kaybettiği toprakları geri alarak doğudaki Halep sınırını yeniden oluşturmak için sefere çıktı.²⁰ Bu doğrultuda genç yaşının verdiği ataklıkla Antakya Haçlı Prensligi'nin çevresindeki Müslüman emirlerin topraklarını alarak devleti eski ihtişamlı günlerine döndürmek için mücadeleye başladı.²¹ II. Bohemund'un Antakya Haçlı Prensligi'nin doğusundaki Müslüman emirlikleri prensliğinin sınırına dâhil etmek için harekete geçmesinden bir ay sonra Antakya Haçlı Prensligi

¹⁵ Runciman, II. cilt, s.144. Ayrıca bkz. Thomas Asbridge, *The Creation of Principality of Antioch (1098-1130)*, Boydell Press, Woodbridge, 2000, s.146.

¹⁶ Fulcherius Carnotensis, "*Kutsal Toprakları Kurtarmak*" *KUDÜS SEFERİ*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2009, s. 278'de Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund'un Antakya' da yapılan düğün töreninde çok güzel bir resmi cüppe giymiş olarak oturduğu tahtının yanına gelerek asilzadeler ona bağlılık yemini ettikleri ve bütün bunlar Kudüs Haçlı kralının huzurunda, onayıyla gerçekleştiği yazmaktadır.

¹⁷ Urfalı Mateos, s. 285.

¹⁸ Zoe Oldenbourg, s.263.

¹⁹ Urfalı Mateos, s. 286.

²⁰ P.M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları, Urfâ Kontluğu, Antakya Prensligi, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*, (Çev. Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.61.

²¹ Runciman, II. cilt, s.145.

için büyük bir tehlike olan Selçuklu Musul Valisi Aksungur el-Porsukî, Batınîler tarafından hançerlenerek H. 9 Zilkade 520 / M. 26 Kasım 1126 tarihinde öldürüldü.²² Aksungur el-Porsukî, vefatından önce Halep'ten Musul'a doğru yola çıktığında yerine oğlu İzzettin Mesud b. el-Porsukî'yi bırakmıştı. Zira, Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, prensliğin yönetimini eline aldığı anda Selçuklu Halep Emirliği'ni İzzettin Mesud b. el-Porsukî yönetmekteydi.²³

Burada dikkat çekici bir olay meydana gelir; babasının ölüm haberi İzzeddin Mesud b. el-Porsukî'ye Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund tarafından verilmiştir. H. 1 Zilhicce 520 / M. 18 Aralık 1126 tarihinde gerçekleşen bu olay, II. Bohemund'un, Halep'in durumuyla yakından ilgilendiğine ve emirlik hakkında bilgi edinmek için büyük çaba gösterdiğine işaret etmektedir.²⁴

Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, devletin yönetimini düzenleyip prensliğin sınırlarını genişletmek için hazırlıklar yaptığı zaman prensliğin yakınında bulunan Halep'in yönetimini İzzettin Mesud b. el-Porsukî devraldı. İzzettin Mesud b. el-Porsukî, Halep yönetimini devraldıktan sonra hem Haçlı şövalyelerinin sahip oldukları kalelere hem de Selçuklu emirliklerine karşı saldırıya geçerek Şam bölgesini kendi hâkimiyetine almak için Halep'ten hareket etti.

İzzettin Mesud b. el-Porsukî'nin Şam bölgesini ele geçirmek için hareket ettiği ve orada bozgunculuk yapmak için çalışma yaptığı haberini alan Dımaşk Atabeği Tuğtekin, bu durumdan rahatsız oldu.²⁵ Fakat, Dımaşk Atabeği Tuğtekin'in İzzettin Mesud'a karşı harekete geçmek için hazırlıklar yaptığı sırada H.520 / M. 1126 yılında İzzettin Mesud, Rahbe Kalesini kuşatırken burada öldü. Bu olaydan sonra Halep'i İzzettin Mesud'un nâibi olarak bıraktığı Tuman yönetmeye başladı.²⁶

II. Bohemund, Antakya Haçlı Prensi'ni devlet yönetimini ve iç işlerini düzene koyduktan sonra doğu sınırında bulunan Halep ve çevresindeki şehirleri alarak prensliği babasının döneminde olduğu gibi eski ihtişamlı günlerine döndürmek için doğu sınırındaki Selçuklu emirliklerine

²² İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, (Düzenleyen: Suheyl Zekkar), I. cilt, Daru'l-kitabu'l-Arabi Yay. Şam, 1997, s.429.

²³ İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. Cilt, s.430.

²⁴ İbn el-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, (Turkce terc., el-Kamil fi't-Tarih tercümesi, (Çev. Ahmet Ağırkca-Abdulkerim Ozaydın- Mertol Tulum), İstanbul, 1985-1987., X. cilt s. 502. Ayrıca bkz. İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. cilt, s.429-430.

²⁵ İbn el-Kalanisi, *Zeylu Tarih-i Dımaşk* (Neşr. H. F. Amedroz), Beyrut, 1908, s. 216.

²⁶ İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. cilt, s. 430, Ayrıca bkz. İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb Selçuklularla ilgili Hal Tercümeleri*, (Yayınlayan: Ali Sevim), TTK, Ankara, 1976, s. 84-85.

karşı saldırı hazırlıkları yapmaya başladı. Bu doğrultuda II. Bohemund, 1127 yılının ilk ayında Hıms emirinin elinde bulunan Kefertab Kalesi'ni almak için asker toplarken aynı zamanda, mühendisleri görevlendirerek mancınıkların da yapımını başlattı. Bu hazırlıkları tamamlayan II. Bohemund, 1127 yılının Ocak ayında Kefertab'ı kuşattı ve kısa bir süre sonra Kefertab Kalesi'ne girdikten sonra çevredeki bütün kaleleri de Antakya Haçlı Prensligi'nin hâkimiyetine aldı.²⁷ II. Bohemund'un Kefertab'ı almasından sonra Şeyzer ordusu²⁸ ile yaptığı savaşlarda kazandığı başarılar onun ününün yayılmasını sağladı. Bununla beraber, II. Bohemund'un Kefertab'ı Antakya Haçlı Prensligi'nin topraklarına katması daha önce Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin ile Aksungur el-Porsukî arasında Kefertab'ın Halep tarafında kalması şartıyla yapılan barış anlaşmasının ortadan kalktığı anlamına da gelmekteydi.²⁹

Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, doğu da birkaç Selçuklu emirliğine karşı yaptığı seferlerde başarılı olması sebebiyle kendisinin Şam bölgesinin ve Haçlı devletlerinin lideri konumuna geldiğini zannetti. Fakat, gençliğinden dolayı gurura kapılmış olduğundan Haçlı devletlerinin lideri Kudüs Haçlı Kralı olduğunu unutarak, aynı zamanda uzunca yıllar Urfa ve Antakya bölgesinde Selçuklulara karşı birçok başarılı seferlerde bulunmuş olan tecrübeli Urfa Haçlı Kontu Joscelin'i de göz ardı etti.

II. Bohemund İle Joscelin Arasındaki Çekişme

Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Aksungur el-Porsukî'nin vefatından sonra Halep'teki karışıklıklardan faydalanarak II. Bohemund ile Joscelin'in Haçlılar için stratejik öneme sahip olan Halep Şehri'ni almalarını bekliyordu.³⁰ Fakat, Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, Kefertab'ı alması ve Şeyzer ordusunu mağlubiyete uğratmasından sonra gurura kapılarak kendisini Haçlı devletlerinin lideri olarak görmeye başladı. Bu durumdan rahatsız olan Urfa Haçlı Kontu Joscelin'in II. Bohemund'a karşı hoşnutsuzluğu giderek arttı.³¹

²⁷ William Tyre, II. Cilt, s.33.

²⁸ Şeyzer ordusu ile II. Bohemund komutasında Antakya Haçlı ordusu arasında yapılan savaş hususunda bkz. Usame ibn Munkız, *Kitabu'l İtibar İbretler Kitabı*, (Çev. Yusuf Ziya Cömert), Kitabevi Yay. İstanbul, 2012, s. 156'dan naklen alınmıştır. “ *Bu şerir, Bohemund'un oğlu, bizim halkımız için korkunç bir felaket oldu. Bugün ordusuyla birlikte bize saldırmak üzere geldi ve çadırlarını kurdu. Biz atlarımıza bindik, onların karşısında durduk. Ancak, hiç biri üzerimize gelmedi. Kendi çadırlarında kaldılar. Biz atlarımıza binmiş bir tepenin üzerinde dururken onları rahatça görebiliyorduk. Aramızda Asi nehri vardı.*”

²⁹ Runciman, II. cilt, s.145.

³⁰ Runciman, II. cilt, s.148.

³¹ Asbridge, s. 147.

İki Haçlı lideri arasındaki çekememezliği savaşa çeviren olay ise II. Bohemund'un aldığı 'Azaz Kalesi, daha önce Antakya Haçlı Prensi'ni yönetmiş olan Roger de Salerne tarafından kızkardeşi Maria'ya, aynı zamanda Joscelin'in ikinci eşine çeyiz olarak verilmişti. Bu sebepten, Joscelin, II. Bohemund'dan 'Azaz Kalesi'ni istedi, fakat II. Bohemund, Roger de Salerne'nin kendi adına nâib olarak Antakya Haçlı Prensi'ni yönettiği için bu teklifi kabul etmedi.³² Bununla beraber, II. Bohemund, Şam bölgesindeki başarılarından dolayı 1127 yılında Urfa Haçlı Kontu Joscelin ve Şam bölgesindeki Haçlı komutanlarına haber göndererek kendisine sadakat yemini etmelerini istedi. Bu durum karşısında Joscelin, Şam bölgesindeki Haçlı komutanlarına haber göndererek ve hatta Halep'ten de asker desteği isteyerek Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund'a karşı büyük bir Haçlı ordusu kurma hazırlığına başladı. Joscelin, komutasında Halep Türkmenlerinin de bulunduğu büyük Haçlı ordusu, 1127 yılında Antakya Haçlı Prensi'nin topraklarına saldırdı. Joscelin komutasındaki Haçlı ordusu, Antakya Haçlı ordusunu mağlubiyete uğratarak Antakya Haçlı Prensi'nin topraklarını aldı. Bu gelişmeler esnasında yaşlı Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, hasta yatağından Joscelin'e haber göndererek Haçlı devletleri arasındaki savaşı durdurmasını ve aldığı Antakya Haçlı Prensi'nin topraklarını geri vermesini talep etti.³³

1127 yılında II. Bohemund ile Joscelin arasında Şam bölgesinde Haçlı devletlerinin liderliği için başlayan savaş, 1127 yılının Temmuz ayına kadar devam etti.³⁴ Joscelin, II. Bohemund'un ordusunu kuşattığı sırada Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, hastalığından kurtulmuştu. Kudüs Haçlı Kralı komutasındaki Haçlı ordusu, Haçlı devletleri arasındaki anlaşmazlığı çözmek için Antakya'ya doğru hareket etti.³⁵

Urfa Haçlı Kontu Joscelin'in Antakya bölgesindeki bütün şehirleri alıp Antakya'yı kuşatmasına hiddetlenen Antakya Patriği Bernard de Valence, Şam bölgesindeki bütün kiliselere haber göndererek kiliselerin

³² Runciman, II. cilt, s.148-149. Ayrıca bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1146)*, II. cilt. TTK. Yay. Ankara, 1987, s. 79'da Joscelin ile II. Bohemund arasındaki ihtilafın asıl sebebinin 'Azaz Kalesi'nin mülkiyeti olduğunu yazıyor.

³³ Zoe Oldenbourg, s.266.

³⁴ II. Bohemund ile Joscelin arasında yapılan savaşın tarihi hususunda bkz. Runciman, II. cilt, s.149'da bu olayın tarihini 1128 yılının başı olarak vermiştir. Fakat, Kalanisi, Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'in H.521 Şaban ayı / M. 1127 yılının Eylül ayı Kudüs'e döndüğünü yazdığından II. Bohemund ile Joscelin arasındaki savaşın bu tarihten önce olması gerekir.

³⁵ Robert L. Nicholson, "The Growth of the Latin States, 1118-1144", *A History of The Crusades*, Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton, I. cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s.428-429.

kapatılmasını, çanların çalınmamasını ve cenaze merasimlerinin yapılmamasını emretti.³⁶

Urfa Haçlı Kontu Joscelin'in Antakya bölgesinden geri çekilmesi için, Antakya Patriği Bernard de Valence tarafından tepki gösterildiği süreçte Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Antakya bölgesine geldi ve Joscelin'den ona sadakat yemini etmesini talep etti. Bunun üzerine Joscelin, barış yapmaya mecbur kaldı ve bütün ganimeti II. Bohemund'a iade etti. Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin ile Antakya Patriği Bernard de Valence'nin müdahaleleriyle iki Haçlı devleti arasındaki savaş sona erdirildi. Kudüs Haçlı Kralının Antakya'ya gelerek Joscelin ile II. Bohemund'u barıştırmasıyla Haçlı devletleri arasındaki birliğin bozulması, önlenmiş oldu.³⁷ Böylece Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund ile Urfa Haçlı Kontu Joscelin arasında barış sağladıktan sonra Kudüs'e döndü.³⁸ Kudüs'e dönen II. Baudouin, H. 521 Şaban ayı / M. 1127 yılının Eylül ayında Kudüs Haçlı ordusu ile Musa Vadisi'ne saldırıp orayı yağmalayıp Müslüman halkı esir aldı.³⁹

Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, 1127 yılının Temmuz ayında Kudüs'ten Antakya'ya gelerek iki Haçlı lideri arasındaki anlaşmazlığı çözdükten sonra iki Haçlı liderinin birlik ve yardımlaşma içinde hareket etmeleri gerektiğini söylemişti. Bu sebepten, Antakya Haçlı ordusunun Halep'i tehdit etmesi karşısında Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, Kutlu Aba'yı H. 521 Cemazeyilahir / M. 1127 Temmuz ayında Halep'e yönetici olarak atadı. Fakat birkaç ay sonra Bedruddevle Süleyman b. Abdulcabbar liderliğinde Halep halkı, Kutlu Aba'nın yönetiminden memnun olmadıkları için isyan etti.⁴⁰ Bu sırada Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund ile Urfa Haçlı Kontu Joscelin, H. 2 Şevval 521 / M. 11 Ekim 1127 tarihinde Halep'teki karışıklıklardan faydalanarak Antakya Haçlı Prensiği'nin Doğu sınırındaki Selçuklu Emirliklerine son vermek için birlikte hareket ettiler. İki Haçlı

³⁶ Süryani Mikhail, *Süryani Mikhail Vekâyinâmesi (1042-1195) (1195-1229)*, (Türkçe terc. Hrant. D. Andreasyan), Ankara, 1944, (T.T.K. kütüphanesi No: 44'de yayınlanmamış tercüme). s. 88. Ayrıca bkz. Ebu'l-Farac, *Abu'l Farac Tarihi* (Çev.Omer Rıza Doğrul), I. cilt, T.T.K Basımevi, Ankara,1999, s. 361.

³⁷ Asbridge, s. 127.

³⁸ William Tyre, II. Cilt, s. 34-35. Ayrıca bkz. Nicholson, s.429.

³⁹ İbn el-Kalanisi, s. 218.

⁴⁰ İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. Cilt, s.431. Ayrıca bkz. İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb Selçuklularla ilgili Hal Tercümelere*, (Yayımlayan: Ali Sevim), s. 84-85'te Halep'te çıkan isyanı haber alan Urfa Haçlı Kontu Joscelin, Halep'i almak için harekete geçtiğini haber alan Halep halkının aralarında topladıkları parayı Halep'e saldırmaması için Joscelin'e gönderdikleri yazılıdır. İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. cilt, s. 431'de ise Halep'teki isyanın meydana geldiği sırada Antakya hâkimi ile Joscelin'in birlikte bölgede sefer düzenledikleri yazılıdır.

liderinin birlikte hareket ettiği bu seferde Haçlı ordusu, ilk önce Melik İbrahim b. Rıdvan'ın sahip olduğu şehre, ardından ise Menbiç'e girdi. Menbiç şehrinde hareket ederek Buzâa şehri önüne vardıklarında Selçuklu askerleri tarafından bozguna uğratıldılar. Antakya ve Urfa Haçlılarının ittifakıyla kurulan Haçlı ordusu, bölgedeki Selçuklu emirliklerine saldırıya geçtikleri sırada Aksungur el-Porsukî ve onun yerini almış olan oğlu İzzettin Mesud b. el-Porsukî birbiri arkasına vefat etmişlerdi.

Bu sebepten bölgeyi Haçlılara karşı savunacak bir güç kalmadığından İmâdeddîn Zengî, Musul ve Halep bölgesinin valisi olarak görevlendirildi.⁴¹

İttifak içinde olan Antakya ve Urfa Haçlı ordusu bu bozgunun ardından tekrar toparlanmak üzere geri çekildi. Haçlı ordusu destek kuvvet alıp tekrar saldırmak için geri çekildiği sırada Halep'teki isyan H. 521 Zilhicce / M. 1127 yılı Aralık ayında Kutlu Aba'nın Halep yönetiminden indirilmesiyle son buldu.⁴² Bu olaydan üç ay sonra Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, Abbasi Halifesi el-Müsterşid Billah'ın onayını alarak H. 521 yılının Rabiülevvel ayı / M. 1127 yılının Nisan ayında İmâdeddîn Zengî b. Kasımuğdevle'yi oğlu Alp Arslan'ın Atabeği olarak Musul'a tayin etti.⁴³ İmâdeddîn Zengî, H. 521 Ramazan ayı / M. 1127 yılının Ekim ayı Musul'a geldi ve Şam bölgesindeki Rahbe şehrini Çavlı'ya ıktâ olarak verip onu oraya gönderdikten sonra kendisi Musul'da kalıp Musul bölgesini düzene koymakla uğraştı.⁴⁴ İzzettin Mesud b. el-Porsukî'nin vefatından sonra sırayla birçok kişi Halep'in yönetimini ellerine geçirmişti. Ancak, 1128 yılı başlarında Halep'te halk isyanı sona erdi ve Halep'teki kargaşadan faydalanan Caber Kalesi'nin Hâkimi Şahabeddin Malik b. Salim, Halep'e doğru harekete geçti. Bunu haber alan İmâdeddîn Zengî b. Kasımuğdevle, onun Halep'e girmesini önlemek için Sungur Diraz ve Hicab Emiri Salahaddin Hasan komutasında orduyu Halep bölgesine gönderdi. İmâdeddîn Zengî'nin gönderdiği ordu Şahabeddin Malik b. Salim'in Halep'e girmesine engel olduktan sonra Halep'e girdi.⁴⁵

⁴¹ Demirkent, s. 85.

⁴² İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. cilt, s.431. Ayrıca bkz. İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb Selçuklularla ilgili Hal Tercümeleri*, (Yayımlayan: Ali Sevim), s. 84-85.

⁴³ İbnu'l-Esîr, X. cilt, s. 507. Burada anlatılan İmâdeddîn Zengî b. Kasımuğdevle'nin Musul ve Halep Atabeği olarak görevlendirilmesi bahsi Gürhan Bahadır, "İmâdeddîn Zengî'nin Halep'in Yönetimini Devraldığı Halep Türkmenleri ile Haçlılar Arasında İlişkiler (1127-1128)" Başlıklı Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi'nde 2014 yılı Mayıs ayında düzenlenen Uluslararası Sempozyum bildirisinden alınmıştır.

⁴⁴ İbnu'l-Esîr, X. cilt, s.510.

⁴⁵ İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. Cilt, s.431-432'de İmâdeddîn Zengî'nin Halep'e Sungur Diraz ile Hicab Emiri Salahaddin Hasan'ı gönderdiğini yazarken

İmâdeddîn Zengî, Musul bölgesini düzenleyip işleri düzene koyduktan sonra Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un yanına gitti. Sultan Mahmud ise İzzettin Mesud b. el-Porsukî'nin vefatından sonra Halep bölgesi karışıklık içinde olduğundan dolayı Yenilenmiş Cezireteyn Tuğrası ve 1200 dinar vererek İmâdeddîn Zengî b. Kasımdedevle'yi H. 522 yılının / M. 1128 yılında Yenilenmiş Cezireteyn Bölgesi'nin valisi olarak atadı.⁴⁶

Yenilenmiş Cezireteyn bölgesine vali olarak atanan İmâdeddîn Zengî'ye Musul bölgesinin sorumluluğunun yanında Şam hariç, Rahbe ve Halep bölgesinin sorumluluğu da verildi. Böylece Musul'dan Halep'e kadar uzanan bölgenin sorumluluğu Musul Atabeği İmâdeddîn Zengî'ye verilmiş oldu.⁴⁷

Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, Dımaşk (Şam) Atabeği Tuğtekin'in hastalanıp H. 8 Safer 522 / M. 12 Şubat 1128 tarihinde Şam'da vefat etmesinden sonra Şam bölgesinde Haçlılara karşı mücadele etmesi ve bölgedeki Selçuklu emirliklerine liderlik yapması için İmâdeddîn Zengî'ye, Musul bölgesinin valiliğine ek olarak, Halep bölgesinin de sorumluluğunu verdi. Fakat, Şam'ı bu sorumluluktan hariç tuttu. Çünkü, Dımaşk Atabeği Tuğtekin, hastalığının ağırlaştığı bir sırada devletin ileri gelenlerini yanına çağırarak adaletle hükmetmesi şartıyla en uygun kişi olarak oğlu Tacu'l-Muluk Börî'yi halefi olarak seçtiğini söyledi ve bunu Abbasi halifesine bildirdi.⁴⁸ Dımaşk Atabeği Tuğtekin'in vefatından sonra Abbasi halifesi,

Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb, (Düzenleyen:Süheyl Zekkar), VII. cilt. s. 3218'de Sungur Diraz ile Hasan Karakuş'u gönderdiğini yazıyor.

⁴⁶ İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb Selçuklularla ilgili Hal Tercümelere*, (Yayımlayan: Ali Sevim), s. 254'den alınan bilgiler kitabın Zengî b. Aksungur ile ilgili bölümündeki Arapça metinden alınmıştır. Buradaki bilgiler Süheyl Zekkar'ın düzenlediği 10 ciltlik İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb*, (Düzenleyen:Süheyl Zekkar), Daru'l-fikr Yay. Beyrut: Lübnan, 1988, VII. cilt. s. 3219'daki bilgilerle benzer olduğundan iki Arapça metin birbiriyle karşılaştırılmıştır. Her iki metinde de tarihler aynı olmakla birlikte Ali Sevim, bütün ciltleri inceleyerek Zengî b. Aksungur ile ilgili metinleri topladığından dolayı Ali Sevim'in düzenlediği metindeki konuyla ilgili bilgiler daha teferruatlıdır.

⁴⁷ İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, II. Cilt, s.439. Ayrıca Yenilenmiş Cezireteyn Bölgesi hususunda bkz. İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb Selçuklularla ilgili Hal Tercümelere*, (Yayımlayan: Ali Sevim), s. 254'den Sultan Mahmud'un İmâdeddîn Zengî'ye Yenilenmiş Cezireteyn Tuğrasını verdiğini yazdığında Cezire bölgesine ek olarak Halep bölgesinin de eklendiğini belirtmiştir. İbnu'l-Esrî, X. cilt, s.509'da ise İmâdeddîn Zengî'yi çağırıp bütün o bölgeye onu vali tayin ettiği ve Sultan'ın bu konuyla ilgili menşuru yazıldığı yazılıdır. Bu konu hususunda ayrıca bkz. *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 286'da İmâdeddîn Zengî'nin Sultan Mahmud tarafından Musul emiri tayin edildiği yazılıdır. İmâdeddîn Zengî, hakimiyetini genişletip Nusaybin, Sincar, Harran ve bütün Cezire'yi ve daha sonra Haleb'i, Hama'yı, Hims'i, Baalbek'i ve diğer yerleri de emaretinin içine almıştır. O, Dımaşk (Şam) hariç olmak üzere bütün Şam'yi hakimiyeti altına aldığı yazılıdır.

⁴⁸ İbn el-Kalanisi, s. 218-219.

Tacu'l-Muluk Börî'yi Haçlılarla mücadele edip Şam bölgesini adaletle yönetmesi şartıyla H. 522/ M. 1128 yılında Dımaşk Atabeği olarak atadı. Böylece, 1128 yılının Şubat ayından sonra Tacu'l-Muluk Börî, Dımaşk Atabeğliğini yönetmeye başladı.⁴⁹

İmâdeddîn Zengî b. Kasımu'devle, 1128 yılının muhtemelen Bahar ayında Musul bölgesini düzene koyduktan sonra Cezire bölgesine doğru harekete geçti ve Dicle Nehrine geldiğinde burada Haçlıların hâkimiyetinde olan Sin Kalesi⁵⁰'ni fethetti.⁵¹ Buradan hareket eden İmâdeddîn Zengî komutasındaki Selçuklu ordusu, Nusaybin, Sincar şehirlerini alarak Habur'a geldi. Bu dönemde Harran Müslümanların elinde bulunurken Urfa, Seruç, Buzâa ve bütün yöre Haçlıların hâkimiyetindeydi. Harran halkı, Haçlılara karşı kendilerine destek olacak İmâdeddîn Zengî'nin şehirlerine girmesini sevinçle karşıladı.⁵² Harran'ı hâkimiyetine alan İmâdeddîn Zengî, buradan Şam bölgesine geçti ve Şam bölgesi için stratejik öneme haiz bulunan 'Azaz Kalesi üzerine yürüdü.⁵³

Kale önünden Halep bölgesine hareket eden İmâdeddîn Zengî komutasında Selçuklu ordusu, Halep ovasında Urfa Haçlı Kontu Joscelin komutasında Haçlı ordusu ile karşı karşıya geldi. İmâdeddîn Zengî, Haçlı ordusu ile karşılaştığında savaşmayarak Urfa Haçlı Kontu Joscelin'e yıllık 12.000 dinar vermek şartıyla barış anlaşması imzaladı.⁵⁴ İmâdeddîn Zengî'nin Joscelin ile barış anlaşması yapmasının sebebi hâkimiyetini Şam bölgesinde Halep'e kadar yaymak istemesiydi.⁵⁵

İmâdeddîn Zengî, Halep ovasında Urfa Haçlı Kontu Joscelin ile yaptığı anlaşmadan sonra Halep şehrine doğru hareket etti. Halep halkı, birkaç yıldan beri süren kargaşadan kurtulup bir yönetime sahip olacakları ümidiyle H. 522 yılının Cemazeyilahir / M. 1128 yılının Haziran ayında İmâdeddîn Zengî'nin Halep'e gelişini sevinçle karşıladı.⁵⁶ Böylece, Halep'e giren İmâdeddîn Zengî Halep Kalesi'ne çıkararak geceyi orada geçirdikten sonra

⁴⁹ Sıbt ibnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zaman fi Tarihi'l-a'yan*, Dâiret'l-Maârif'l-Osmaniyye, Haydarabad, M. 1951/H. 1370, VIII. cilt, s.127-128.

⁵⁰ Anonim Süryani Vekâyinamesi, *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinamesi*, (Çev. Vedit İmen), Yaba Yay. İstanbul, 2005, s. 42'de es-Sin Kalesi'nin Musul'un güneydoğusunda Aşağı Zap ile Dicle Nehri'nin birleştiği yerde olduğu yazılıdır.

⁵¹ İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb Selçuklularla ilgili Hal Tercümeleri*, (Düzenleyen:Ali Sevim),s. 254.

⁵² İbnu'l-Esîr, X. Cilt, s.511.

⁵³ İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, I. Cilt, s. 432.

⁵⁴ *Süryani Mikhail Vekâyinâmesi*, s.88.

⁵⁵ İbnu'l-Esîr, X. Cilt, s. 511.

⁵⁶ İbn Adim, *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb*, (Düzenleyen: Süheyl Zekkar), VII. cilt. s. 3219, Ayrıca bkz. Runcıman, II. cilt, s. 149.

şehre hâkim oldu.⁵⁷ Musul Atabeği İmâdeddîn Zengî, Halep'e hâkim olduğu sıralarda Haçlılar, Akdeniz'in Şam bölgesinin sahilini tamamen ele geçirmişlerdi. Bununla beraber, Halep, Hama, Hıms, ve Dımaşk (Şam) gibi iç kısımlarda kalan şehirler Müslümanların elinde bulunuyordu. İmâdeddîn Zengî, Halep'e geldiğinde Şam bölgesini tamamıyla kendi hâkimiyeti altına almak düşüncesindeydi.⁵⁸

Halep hâkimiyetini elde eden Zengi, böylece Haçlılara karşı İslam'ın bayraktarlığı görevini üstlenebilirdi. Fakat bu mücadeleye tam hazır olmadığı için Haçlılara karşı harekete geçmedi. Urfa Haçlı Kontu Joscelin ile iki yıllık bir ateşkes anlaşması yaparak bu süre içinde Şam bölgesindeki Selçuklu emirliklerini kendisine bağlayıp bu bölgede hâkimiyetini sağlamlaştırmakla uğraştı. Böylece, Antakya Haçlı Prensligi'nin yakınına kadar hâkimiyetini genişleten İmâdeddîn Zengî, iki yıl boyunca Antakya'ya akın düzenlemedi.⁵⁹

Halep'te hâkimiyetini kuran İmâdeddîn Zengî, Haçlılarla barış yaptıktan sonra Şam bölgesindeki diğer şehirleri hâkimiyetine almak için hazırlık yapmaya başladı. Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund'un İmâdeddîn Zengî'nin barış teklifini kabul etmesinin sebebi, Kudüs Haçlı kralının Dımaşk'ı almak için Haçlı devletlerinin yöneticilerinden hazırlık yapmasını istemesiydi. Bu esnada II. Bohemund, H. 523 / M. 1128 yılının ikinci yarısında gerçekleşecek savaş için hazırlık yapmakla meşguldü. Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra Tacu'l-Muluk Börî'nin hâkimiyeti altında bulunan Dımaşk (Şam) yakınında Selçuklu Türklerine karşı oluşan Haçlı liderlerinin oluşturduğu büyük Haçlı ordusu, Şam'ı almak için şehre doğru hareket etti. Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund'un da ordusuyla katıldığı bu savaşın sebebi, Batınî Lideri Behram'ın çadırında suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine yoldaşı Acemî olan İsmail'in geçtiği sırada vuku bulan olaylardır.

Bu sırada Tacu'l-Muluk Börî'nin veziri Ebu Ali Tahir b. Sa'd el-Mezdekânî, daha önce Behram'a sağladığı desteği İsmail'e verdi. Dımaşk Atabeği Börî, vezirinin ihanetinden dolayı onu öldürüp kale kapısına astırdı ve ayrıca Dımaşk (Şam)'ta bulunan bütün Batınîleri kılıçtan geçirdi. Banyas'ta ikamet eden İsmail ed-Dâ'î çevreden gelen haberlerden dolayı

⁵⁷ Azimi, *Azimi Tarihi Selçuklularla ilgili Bölümler*, (Düzenleyen: Ali Sevim), TTK Yay. Ankara, 1988, s.125.

⁵⁸ Coşkun Alptekin, "Musul Atabeğliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 7. Cilt, Çağ Yay. İstanbul, 1992, s. 535-536.

⁵⁹ Runciman, II. cilt, s. 149.

sıranın kendisine geldiğini düşündü ve kendisini kurtarmak için Banyas'ı Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'e teslim etti.⁶⁰

II. Baudouin, Banyas'ı ele geçirdikten sonra yıllarca hâkimiyetleri altına alamadıkları Şam'ı Haçlıların hâkimiyetine almak için Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund'a, Trablus Haçlı Kontu Pons'a, Urfa Haçlı Kontu Joscelin'e ve ileride Kudüs Haçlı Kralı olacak olan Anjou Kontu Foulque'ye haber göndererek Banyas'da toplanmalarını istedi. Bununla beraber, Temyer Şövalye Tarikatı Lideri Hugue de Payens, 1128 yılında yapılan Troyes Konsili'nden bir yıl sonra bu konsilde alınan karar gereğince Doğu'daki Haçlılara yardım için birkaç gemiyle Şam'a yakın olan limana gelmişti.⁶¹ Böylece Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin komutasındaki iki bin süvari ve altmış bin piyade den oluşan büyük bir Haçlı ordusu kuruldu.⁶²

Banyas'ı Batınilerden alarak ele geçiren Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'in liderliğinde toplanan Haçlı ordusu, Şam'ı alarak Kudüs Haçlı Krallığı'nın sınırını buraya kadar genişletmek için almak için Banyas'tan hareket etti. Haçlı ordusunun Şam'a doğru harekete geçtiğini haber alan Tacu'l-Muluk Börî, Haçlı ordusuna karşı yardım için Türkmen emirlerine mektuplar yazarak çevre eyaletlere haber yolladı. Türkmenler, en yiğit adamlarını ve en gözü pek savaşçılarını yolladı. Bunun yanında Araplar da Murra b. Rabi önderliğinde yardıma geldi. Dımaşk Atabeği Tacu'l-Muluk Börî'nin Haçlılara karşı takviye kuvvetler toplamış savaş hazırlıkları yaptığında Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin komutasında Haçlı ordusu, H. 523 yılının Zilkade ayı / M. 1129 yılının Aralık ayında Cısrü'l-Hasib'e gelip oranın bilinen meydanında kamp kurdu. Bunu haber alan Tacu'l-Muluk Börî komutasındaki Türkmenler ile Araplardan oluşan ordu, Haçlı kampına saldırdı ve Haçlı ordusunu darmadağın ederek onlardan ele geçirdiği pek çok ganimetle Şam'a döndü.⁶³ Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, bu savaşta Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'in yanında yer almıştı ve cesur şövalyelerinden bazılarını kaybetmiş bir şekilde Antakya'ya geri döndü.⁶⁴

⁶⁰ İbnu'l-Cevzî, s. 128, Ayrıca bkz, İbn el-Kalanisi, s. 222-224.

⁶¹ William Tyre, II. Cilt, s. 40.

⁶² Haçlı ordusunu oluşturan Haçlı askerlerin sayısı hususunda bkz. İbnu'l-Esîr, X. cilt, s. 520'de Haçlı ordusunun iki bin süvari ve altmış bin piyade den oluştuğunu yazarken İbn el-Kalanisi, s. 225'te bu ordunun altmış bini süvari daha fazlası da piyadeydi şeklinde yazmıştır. Altmış bin süvari rakamı çok olduğundan Kalanisi'nin süvari ile piyade rakamını karıştırmış olması ihtimalinden İbnu'l-Esîr'in verdiği rakam doğru olmalıdır.

⁶³ İbnu'l-Cevzî, s. 131, Ayrıca bkz İbn el-Kalanisi, s. 225-226.

⁶⁴ İbnu'l-Esîr, X. cilt, s. 520'de savaşın yılını 1129 yazmıştır ve İbn el-Kalanisi de savaşın yılı olarak 1129 yılını verirken savaşın yapıldığı ay olarak İbnu'l-Esîr, Zilhicce ayını yazarken İbn el-Kalanisi ise Zilkade ayını yazmıştır. Ayrıca savaşın tarihi hususunda bkz. William Tyre, II. Cilt, s. 42'de savaşın tarihini 6 Aralık 1130 olarak yazıyor. Fakat, İbn el-

İmâdeddîn Zengî, Halep'e gelip Şam bölgesinde hâkimiyetini genişletmek istediği esnada Dımaşk Atabeği Tacu'l-Muluk Börî ile haberleşti ve Halep bölgesinde Haçlılara karşı sefer yapacağını söyleyerek ondan asker desteği istedi.

Nihayet Tacu'l-Muluk Börî, onun isteğini yerine getirdi. Bu doğrultuda Dımaşk Atabeği Tacu'l-Muluk Börî, oğlu Bahauddin Sevinç ve el-Emir Şemsul-Umera el-Havas ile birkaç emirin komutasındaki seçkin askerlerden oluşan 500 süvariye gönderdi. İmâdeddîn Zengî, onları karşılayıp ikramlarda bulduktan sonra H. 524 Şevval / M. 1129 yılının Ekim ayında onlara tuzak kurarak Tacu'l -Muluk Börî'nin oğlu Bahauddin Sevinç ile birkaç emiri tutukladı. Aynı gün İmâdeddîn Zengî komutasındaki Halep Türkmenleri, Hama'ya gidip savunmasız kalan şehri aldı. Buradan Humus'a hareket eden İmâdeddîn Zengî, şehri kuşatarak Kırhan b. Karaca'dan şehri teslim etmesini istedi. Fakat, İmâdeddîn Zengî bu kuşatmadan bir sonuç alamayınca ve kışın bastırmasıyla Zilhicce / Aralık ayında Halep'e döndü.⁶⁵ Tacu'l-Muluk Börî, oğlu Bahauddin Sevinç ile komutanlarının İmâdeddîn Zengî tarafından esir alındığını haber alınca İmâdeddîn Zengî'den daha önce esir almış olduğu Dubeyş b. Sadaka karşılığında oğlu ve komutanlarının serbest bırakılmasını istedi. İmâdeddîn Zengî'de 50 bin dinar ile Dubeyş b. Sadaka karşılığında oğlu Bahauddin Sevinç'i ve komutanlarını serbest bıraktı.⁶⁶

İmâdeddîn Zengî, 1129 yılında Şam bölgesindeki şehirlerde hâkimiyetini kurmakla uğraşırken özellikle Halep yönetimini düzene koydu. Halep'teki hâkimiyetini kuvvetlendirdikten sonra Musul'a gitti. Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, İmâdeddîn Zengî'nin Halep'te olmamasını fırsat bilip daha önce yaptığı barış anlaşmasını bozarak Halep bölgesine doğru taarruza geçti ve Kadmus Kalesi'ni Halep yönetiminin elinden aldı. Antakya Haçlı Prensi'nin Halep bölgesinde taarruza geçtiği haberini alan İmâdeddîn Zengî, Haçlılara karşı cihad maksadıyla Halep'e doğru yola çıktı.⁶⁷

Halep'e gelen İmâdeddîn Zengî, Halep- Antakya arasında bulunan ve Halep'in savunması için stratejik öneme haiz olan Esarib Kalesi'ne saldırdı. Bunu haber alan Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund komutasındaki Antakya Haçlı ordusu Esarib Kalesi'ne doğru hareket etti. Esarib Kalesi önünde karşılaşan iki ordu savaş yaptı ve İmâdeddîn Zengî, bu savaştan galip çıktı. İmâdeddîn Zengî komutasındaki ordu geri dönerek Esarib

Kalanisi ise savaşın tarihini 1129 yılının Aralık ayı olarak yazmıştır. Olayların gidişini değerlendirdiğimizde İbn el-Kalanisi'nin yazdığı tarihin doğru olması gerekir.

⁶⁵ İbn el-Kalanisi, s. 227-228, Ayrıca bkz. Azimi, s. 54.

⁶⁶ İbnu'l-Cevzî, s. 135.

⁶⁷ İbnu'l-Esîr, X. cilt, s. 521.

Kalesi'ni teslim aldı ve buradan Antakya'ya yakın olan Harim şehrine doğru hareket etti. İmâdeddîn Zengî'nin ordusu, Harim'i kuşattığında Harim halkı, şehrin gelirinin yarısını vererek İmâdeddîn Zengî'ye anlaşma teklif etti.

İmâdeddîn Zengî, bu teklifi kabul etti ve 1130 yılının ilk ayında Halep'e geri döndü. Bu olayla Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, daha önce hiç hesap etmediği kuvvetli bir düşmanla karşı karşıya olduğunu fark etti. Bu sebepten, Antakya Haçlı prensi, İmâdeddîn Zengî ile daha önce yaptığı barış anlaşmasını yenileyerek Halep ve çevresindeki Selçuklu emirliklerini Antakya Haçlı Prensligi'nin hâkimiyetine alma düşüncesinden vazgeçti. Bundan sonra II. Bohemund, prensliğin doğusundaki toprakları muhafaza ederek prensliğin batı sınırında bulunan Kilikya Ermeni Baronluğu'nu Antakya Haçlı Prensligi'nin hâkimiyetine alma hazırlıkları yapmaya başladı.⁶⁸

Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, doğu sınırında Halep hâkimi İmâdeddîn Zengî'ye karşı üstünlük sağlayamamışken batı sınırında da gücünü kaybetmek üzereydi. Fakat, Tarsus ve Adana Antakya Haçlı Prensligi'nin hakimiyetindeydi. Bu sırada Antakya Haçlı Prensligi'ne ait olan Misis (Yakapınar)'de hala bir Haçlı garnizonu bulunmaktaydı. Bununla beraber, Sis (Kozan) merkezli Kilikya Ermeni Baronluğu, Kilikya bölgesinde varlığını devam ettirirken Baron Toros, 1129 yılında vefat etti ve yerine ilk önce oğlu Konstantin, onun zehirlenmesinden sonra ise kardeşi I. Leon geçti. I. Leon Kilikya Ermeni baronu olunca Antakya Haçlı ordusunun doğuda başarısız olmasından faydalanarak Tarsus ve Adana şehirlerini aldı.⁶⁹

Bunun üzerine Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, 1130 yılının Şubat ayında Kilikya Ermeni Baronluğu'nun toprağına girdi ve Anavarza Kalesi'ni alınca Ermeni Baronu I. Leon (1129-1137) Danişmend Beyi Emir Gazi'den yardım istedi. Bunun üzerine Emir Gazi komutasında Türk ordusu, I. Leon'a destek olmak için Sis (Kozan) şehrine geldi. II. Bohemund ise iki kuvvet arasındaki ittifaktan haberdar olmadan Sis şehrine doğru saldırıya geçti.⁷⁰ İttifak halinde olan Türk ve Ermeni askerlerden oluşan ordu Anavarza ovasında II. Bohemund ve ordusunu kuşattı. Çembere alınan II. Bohemund

⁶⁸ İbnu'l-Esîr, X. cilt, s. 524, Ayrıca bkz. Nicholson, "The Growth of the Latin States, 1118-1144", s. 431-432.

⁶⁹ Vahram, *Wahram's Chronicle of the Armenian Kingdom in Cilicia, During the time of the Crusades*, (Translated from the Original Armenian with notes and illustrations by Charles Fried Neumann), J.L. Cox Ltd., London, 1831, s.30. Ayrıca bkz. Runciman, II. cilt, s.150.

⁷⁰ *Süryani Mikhaîl Vekâyinâmesi*, s. 92'de Süryani Mihail, Ermeni Kilikya Baronu I. Leon ile Danişmend Emiri Gazi birlikte Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund komutasında Haçlı ordusunu Anavarza ovasında 1130 yılının Şubat ayında mağlup ettiklerini ve II. Bohemund'un bu savaşta Türkler tarafından öldürüldüğünü yazıyor.

ve Antakya Haçlı ordusu Türk ve Ermeni askerlerden oluşan ordu tarafından yok edildi. Bu savaşta Emir Gazi, Antakya Haçlı ordusunu bozguna uğratarak Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund'u esir aldı. Daha sonra Emir Gazi, II. Bohemund'un kafasını kesti ve Abbasi halifesine gönderdi. Böylece Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, Kilikya bölgesini prensliğin sınırlarına katmak için çıktığı bu seferde öldürüldü ve Kilikya Ermeni Baronluğu'da yıkılmaktan kurtuldu.⁷¹ 1130 yılında Bizans ordusunun Anadolu içlerinde ilerlemesinden dolayı Danişmend Beyi Emir Gazi, Kilikya bölgesindeki otorite boşluğundan istifade edemedi. Bununla beraber, Anavarza Ermenilerin elinde kalırken II. Bohemund'un vefatı Antakya Haçlı Prensligi açısından bir felaket oldu.⁷²

II. Bohemund'un ölümü Antakya Haçlı Prensligi'nin yönetiminde kargaşa çıkmasına sebep oldu. II. Bohemund'un eşi Alice, küçük kızı Kontance adına prensliğin yönetimini kendi üzerine almayı planlıyordu. Ermeni bir prensesin kızı olan Alice, Kogh Vasil'in dul eşi Boursouki'nin geçmişte yaptığı gibi Musul Valisi İmâdeddîn Zengî'ye mektup yazdı. Ancak Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'i çağıran Antakyalıları hesaba katmadı. Kudüs Haçlı kralı, kızının İmâdeddîn Zengî'ye gönderdiği haberciyi yakaladı ve öldürdükten sonra kızı Alice'nin yanına Antakya Haçlı Prensligi'ne doğru hareket etti. Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Antakya surlarının önüne geldiğinde kızı Alice, babasına Antakya'nın kapılarını açmayı reddetti. Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Antakya surları önünde beklerken Urfa Haçlı Kontu Joscelin'de geldi.

Tam bu sırada Antakya'nın içinde bulunan bir keşiş ile bir burjuva olan Guillaume d'Averse, Antakya'nın bir kapısını açarak Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'in damadı Foulques d'Anjou'un ve Urfa Haçlı Kontu Joscelin'in şehre girmelerini sağladı. Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, Antakya'ya girince Prenses Alice, babasının merhametine sığındı ve babası da kızına merhamet göstererek ona Lazkiye ve Cebele'yi çeyiz olarak bıraktı. Ayrıca, Kudüs Haçlı Kralı, torunu genç Konstance'ye hürmet ederek Konstance evleninceye kadar Antakya Haçlı Prensligi'nin yönetimini Urfa Haçlı Kontu Joscelin'e verdi ve 1130 yılının yazında Kudüs'e döndü.⁷³

⁷¹ Anonim Süryani Vekâynamesi, s. 41.

⁷² William Tyre, II. Cilt, s. 43-44, Ayrıca bkz. Runciman, II. cilt, s.150-151.

⁷³ Claude Cahen, **La Syrie Du Nord A L'epoque Des Croisades Et La Principaute Franque D'Antioche**, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1940, s. 360-361.

Sonuç

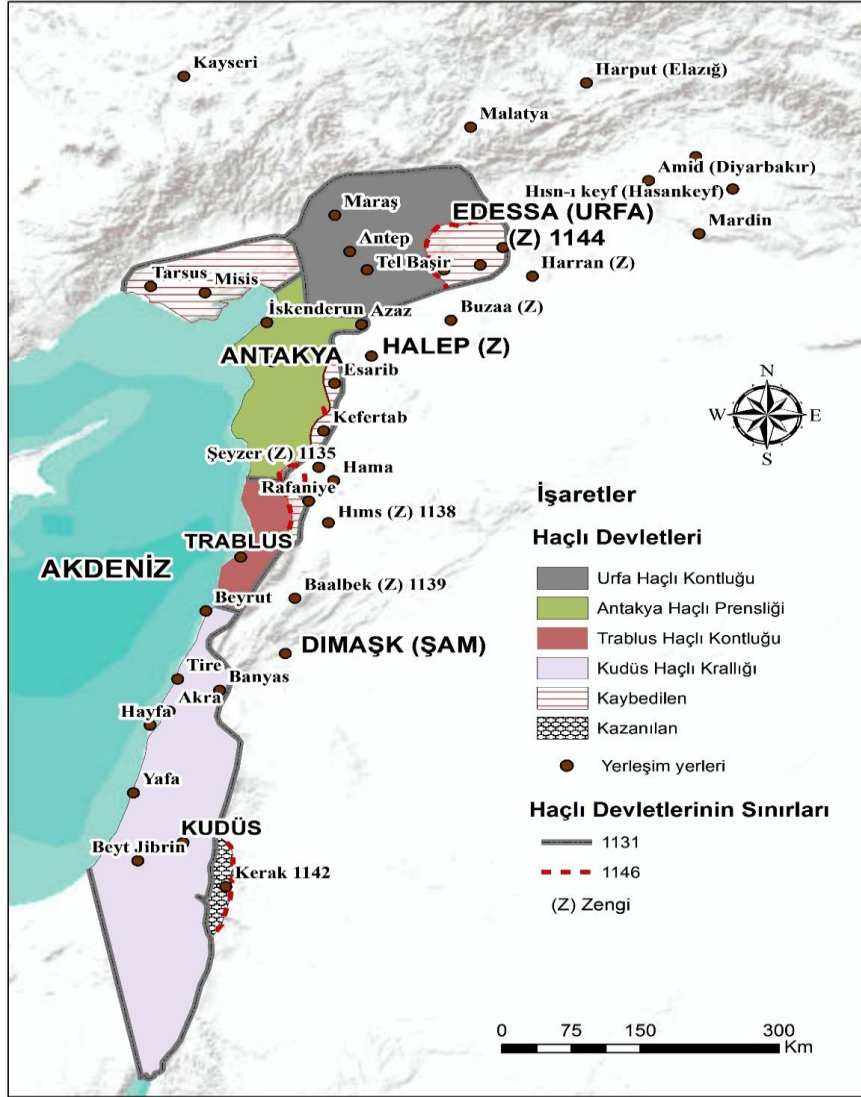
II. Bohemund, 1126 yılında Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin başkanlığında toplanan Antakya Konseyi tarafından Antakya Haçlı Prensi olarak atandığında prenslikteki hâkimiyetini I. Bohemund'un oğlu ve onun soyundan gelmesine borçluydu. Bu şekilde kazandığı prenslikteki hâkimiyetini prensliğin geneline yayması kısa bir süre içinde gerçekleşmedi. II. Bohemund'un hâkimiyetini kısa bir süre içinde prensliğin geneline yayamamasının sebebi prenslikteki toprak sahiplerinin kendilerini toprakların esas sahibi olarak görmelerinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü, Antakya Haçlı Prensi'nin gerçek sahibi II. Bohemund gelinceye kadar Roger de Salerne ve II. Baudouin, prensliği II. Bohemund adına yönetmişlerdi.

1126 yılında 16 yaşında yanında birçok asilzade ve şövalyeyle birlikte Antakya'ya gelerek Antakya Haçlı Prensi olan II. Bohemund, genç yaşının verdiği ataklıkla prensliği siyasi ve ekonomik olarak bağımsız bir devlet konumunda yönetmeye gayret gösterdi. Fakat, II. Bohemund, zaman zaman genç yaşının verdiği tecrübesizlikle kendisini Haçlı devletlerinin lideri olarak gördüğünden dolayı Urfa Haçlı Kontu Joscelin ile savaştı. İki Haçlı devleti arasında yapılan bu savaşı yaşlı Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, sona erdirdi ve böylece Latin Haçlı Devletleri arasında birliğin bozulmasını da engellemiş oldu. Bu sebepten genç yaşında II. Bohemund kayınpederi Kudüs Haçlı Kralının destek ve yardımıyla Antakya Haçlı Prensi'ni bağımsız bir Latin Haçlı Devleti olarak yönetebildi. Ayrıca, Antakya Haçlı Prensi'nin Doğu'da Latin Haçlı Devleti olarak bağımsız bir şekilde varlığını devam ettirmesini sağlayan etkenlerden biri de Avrupa'dan gelen asker ve ticari desteğin Süveydiye (Samandağ) limanından Antakya'ya ulaştırılması idi. Bununla beraber, Antakya Haçlı Prensi'nin sınırları içinde Lazkiye ve Cebele limanları da prenslikte büyük bir öneme haizlerdi. Ancak, Antakya Haçlı Prensi'nin başkenti olan Antakya için Süveydiye limanı daha stratejik öneme sahipti.

II. Bohemund, Antakya Haçlı Prensi'ni Doğu'da bağımsız Latin Haçlı Devleti olarak yönetirken 1128 yılında Musul Atabeği İmâdeddîn Zengî, Halep'e gelerek Musul-Halep Atabeyliği Devleti'ni kurdu. Böylece II. Bohemund, Antakya Haçlı Prensi'nin Doğu sınırındaki Halep ve diğer Selçuklu Emirliklerini alarak büyük Antakya Haçlı Prensi devletini kurma planları sona ermiş oldu. Bunun yanında, 1129 yılında Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin, diğer üç Latin Haçlı devletinin yöneticilerine ordularıyla birlikte Banyas'a gelmeleri için haber gönderdi. Kudüs Haçlı Kralı liderliğinde

bütün Haçlı liderlerinin katılımıyla oluşan büyük Haçlı ordusu, Dımaşk (Şam)'ı Haçlıların hâkimiyetine almak için Dımaşk'a saldırdı. Fakat, Haçlıların Dımaşk'ı almak için yaptıkları bu savaştan da bir sonuç alamadıklarından II. Bohemund, 1129 yılında Antakya'ya geri döndü.

Antakya Haçlı Prensi II. Bohemund, babasından kendisine kalan Antakya Haçlı Prenslığı'nin Doğu sınırını genişleterek Doğu'da büyük Latin Haçlı Devleti'ni oluşturma fikrini gerçekleştiremediği için 1130 yılında Batı sınırına yöneldi. II. Bohemund, Antakya Haçlı Prenslığı'nin Batı sınırında bulunan Kilikya Ermeni Baronluğu'nu prensliğin sınırına katarak büyük Latin Haçlı devletini oluşturmak için Sis (Kozan)'e doğru hareket etti. Fakat, II. Bohemund yaptığı bu teşebbüsü hayatıyla ödedi. Çünkü, Kilikya Ermeni Baronu I. Leon, II. Bohemund komutasında Antakya Haçlı ordusunun Sis (Kozan)'e geldiğini haber alınca Danişmend Beyi Emir Gazi'den yardım istedi. Bundan haberi olmayan II. Bohemund, 1130 yılının Şubat ayında Anavarza ovasında iki kuvvet arasında kaldı. II. Bohemund'un bu iki kuvvete karşı yaptığı savaşta önce esir alındı ardından da öldürüldü. Böylece Antakya Haçlı Prenslığı tarihinde II. Bohemund dönemi (1126-1130) sona ermiş oldu.

İmâdeddîn Zengî döneminde (1128-1146) Haçlı devletlerini gösteren harita. Bu harita, Robert L. Nicholson, "The Growth of the Latin States, 1118-1144", *A History of The Crusades*, Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 426'dan alınıp düzenlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem* (Edited and Translated By Susan B. Edgington), Clarendon Press, Oxford, 2009.
- Alptekin, Coşkun, "Musul Atabeğliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 7. Cilt, Çağ Yay. İstanbul, 1992.
- Anonim Süryani Vekâynamesi, *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekâynamesi*, (Çev. Vedi İlmen), Yaba Yay. İstanbul, 2005
- Asbridge, Thomas, *The Creation of Principality of Antioch (1098-1130)*, Boydell Press, Woodbridge, 2000.
- , *The First Crusade*, Oxford University Press, 2004
- Azimi, *Azimi Tarihi Selçuklularla ilgili Bölümler*, (Düzenleyen: Ali Sevim), TTK Yay. Ankara, 1988.
- Cahen, Claude, *La Syrie Du Nord A L'epoque Des Croisades Et La Principaute Franque D'Antioche*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1940.
- Carnotensis, Fulcherius, "Kutsal Toprakları Kurtarmak" *KUDÜS SEFERİ*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2009.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1146)*, II. cilt. TTK. Yay. Ankara, 1987.
- Ebu'l-Farac, *Ebu'l-Farac Tarihi* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK. Basımevi, Ankara, 1999.
- Fisher, Sydney Nettleton, *The Middle East A History*, Alfred A. Knopf Press, New York, 1979.
- Fulcher of Chartes, *The First Crusade, The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Sources Materials*, (Edited by Edward Peters), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998.
- Holt, P.M., *Haçlı Devletleri ve Komşuları, Urfa Kontluğu, Antakya Prensligi, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*, (Çev. Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- İbn Adim, *Zubdetu'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb*, (Düzenleyen: Suheyl Zekkar), Daru'l-kitabu'l-Arabi Yay. Şam, 1997.
- , *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb Selçuklularla ilgili Hal Tercümelere*, (Yayınlayan: Ali Sevim), TTK, Ankara, 1976.
- , *Bugyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb*, (Düzenleyen: Süheyl Zekkar), Daru'l-fıkr Yay. Beyrut: Lübnan, 1988.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't -Târih*, (Turkce terc., el-Kamil fi't-Tarih tercümesi, (Çev. Ahmet Ağırakca-Abdulkerim Ozaydın- Mertol Tulum), İstanbul, 1985-1987.

- İbn el-Kalanisi, *Zeylu Tarih-i Dımaşk* (Neşr. H. F. Amedroz), Beyrut, 1908.
- Nicholson, Robert L., “The Growth of the Latin States,1118-1144”, *A History of The Crusades*, Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969.
- Oldenbourg, Zoe, *The Crusades* (Translated from the French by Anne Carter), Phoenix Press, London, 1966.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Târîhi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK. Yay., Ankara, 1981.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK. Basımevi, Ankara,1998.
- Sıbt ibnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zaman fî Tarihi'l-a'yan*, Dâiret'l-Maârif'l-Osmaniyye, Haydarabad, M. 1951/H. 1370.
- Suheyl Zekkar, *el-Mevsuatu's-Şamiyye fî Tarihi'l-Hurubi's-Salibiyye* (Tahkikli olarak Arapçaya tercüme eden Suheyl Zekkar), II. Cilt, Daru'l-fikir Yay., Dımaşk, 1995.
- Süryani Mikhail, *Süryani Mikhail Vekâyinâmesi (1042-1195) (1195-1229)*, (Turkce terc. Hrant. D. Andreasyan), Ankara, 1944, (T.T.K. kütüphanesi No: 44'de yayınlanmamış tercüme).
- Tudebode, Peter, *Historia de Hierosolymitano Itinere*, (Translated with Introduction and notes by John Hugh Hill and Laurita L. Hill) American Philosophical Society Press, Philadelphia, 1974.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yay. 1980, İstanbul.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (Çev.Hrant D. Andreasyan), TTK. Yay., Ankara, 2000.
- Usame ibn Munkız, *Kitabu'l İtibar İbretler Kitabı*, (Çev. Yusuf Ziya Cömert), Kitabevi Yay. İstanbul, 2012.
- Vahram, *Wahram's Chronicle of the Armenian Kingdom in Cilicia, During the time of the Crusades*, (Translated from the Original Armenian with notes and illustrations by Charles Fried Neumann), J.L. Cox Ltd., London, 1831.
- Walter the Chancellor, *The Antiochene Wars* (A Translated and Commentary by Thomas S. Asbridge and Susan B. Edgington), Ashgate Publishing Company U.S.A. 1999.
- William Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, (Translated Emily Atwater Babcock and A.C. Krey), I. cilt, Columbia University Press, New York, 1943, s. 492.